

Irene Capdevila Arrizabalaga

Un manuscrit perdut: el *Breviari d'amor* català de la Biblioteca del Palau

ABSTRACT Among the lost manuscripts of the Library of the Palau Reial Menor in Barcelona, there was a volume containing the Catalan translation of Matfre Ermengaud's *Breviari d'amor* and Anselm Turmeda's *Llibre dels bons amonestaments*. Although this manuscript cannot be currently examined, two secondary sources remain. The aim of this paper is to offer the palaeographic transcription and the edition of Ermengaud's fragment, accompanied by a comparative study regarding the other manuscripts of the Catalan tradition. The Palau witness manuscript is essential to understand the diffusion of this encyclopaedic work as it is the earliest dated *Breviari*.

KEYWORDS Matfre Ermengaud; *Breviari d'amor*; Anselm Turmeda; Library of the Palau Reial Menor; Manuscripts; Medieval Catalan Translations.

✉ 1. El *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud¹

Malgrat que el *Breviari d'amor* fou una de les obres més cèlebres de la literatura occitana medieval, desconeixem la major part de la vida del seu autor, a excepció d'allò que ell mateix ens indica a la seva obra. Sabem, doncs, que Matfre Ermengaud va viure, aproximadament, entre l'any 1250 i l'any 1322 o 1323 i que era originari de la població occitana de Besiers (Erau). En el pròleg del *Breviari*,² l'autor es presenta com «senhers en leis e d'amor sers» (v. 10), és a dir, com un entès en lleis —un advocat o un estudiós de dret— i servidor d'amor, que remet a la *fin'amors* i a la seva condició d'amant. Del seu llegat literari conservem, d'una banda, set peces líriques, pertanyents a la seva faceta de trobador, i preservades de manera fragmentària gràcies al *Perillos tractatz d'amor de donas* (vv. 27790T–34539),³ i un parell de com-

posicions més que es conserven completes a l'inici dels testimonis occitans, «Dregz de natura comanda» (BEdT 297.4) i «Temps es qu'eu mon sen espanda» (BEdT 297.8). Per altra banda, coneixem l'epístola dedicada a la seva germana Suau, «Fraires Matfres a sa cara seror» o *Lo roman du Capon* (BEdT 297.I), text allegòric escrit en versos decasíl·labs sobre l'Eucaristia i la Passió. No obstant, l'obra més important de Matfre és, sens dubte, el *Breviari d'amor*, una summa enciclopèdica dedicada al saber i al coneixement del seu temps, que amaga una acèrrima defensa de la civilització i la cultura occitanes.

Aquesta obra és fruit de la transformació al segle XIII del concepte de natura, afavorida, principalment, per les traduccions de l'àrab al llatí d'obres clàssiques, de la reivindicació de les ciències que conformen el *quadrivium* i de l'influx del pensament jueu i/o àrab. Tot això va donar lloc a una autèntica revolució del saber, fins al punt que Le Goff (1994) va anomenar aquest període com el «siècle d'encyclopédisme». Fruit d'aquest moviment, sorgirà un nombrós grup de textos didàctics, enciclopèdics i científics com, per exemple, l'*Speculum maius* de Vicent de Beauvais, el *De proprietatibus rerum* de Bartomeu l'Anglès o *Li livres dou trésor* de Brunetto Latini.

1. Aquest treball és el resultat de recerques desenvolupades dins dels projectes *BITECA y su contexto literario (occitano y latín)*. *De los manuscritos al mundo digital* FFI2014-55537-C3-1-P (MINECO, amb participació dels fons FEDER), *Pragmàtica de la literatura de l'edat mitjana 2017SGR1335* (Generalitat de Catalunya), i *Corpus des Troubadours* (Institut d'Estudis Catalans–Union Académique Internationale).

2. Al llarg de l'article cito a partir de l'edició de Peter T. Ricketts, en especial el vol. II (1989) i el IV (2004).

3. Aquestes composicions són «Cel que ditz que lejalmen» (BEdT 297.1); «Compair'aitan com lo soleill» (BEdT 297.2); «De midons posc eu dir en tota plassa» (BEdT 297.3); «Lunhs homs no fai savieza» (BEdT 297.5); «Greu

es nuls hom tan complitz» (BEdT 297.5a); «Mens la pretz que volp en estiu» (BEdT 297.6); «Retenemens es mout nobla vertutz» (BEdT 297.7).

A les acaballes d'aquest segle i com a conseqüència d'aquest fervor, a Occitània, devastada per la cruel lluita contra el catarisme, trobem l'elaboració del *Breviari d'amor*, un text científic que vol abraçar els coneixements coetanis de teologia i d'història natural, dintre de l'ortodòxia de l'Església, per així catequitzar i conferir legitimitat a la cultura occitana.

El text consta de 34.547 versos en octosíl·labs aparellats i data de «lo premier dia | de primavera, sus l'albor» (vv. 18–19) de l'any 1288, com llegim en el pròleg (vv. 15–16). En aquesta obra enciclopèdica, Ermengaud es proposa explicar la totalitat del món a través del vincle d'amor. Per poder dur a terme aquest propòsit utilitza el diagrama de l'arbre com a sistema mnemònic per facilitar l'articulació i comprensió del seu text, seguint la tradició ja emprada per altres autors com Honoré d'Autun. El diagrama, conegut amb el nom d'Arbre d'Amor, en les arrels presenta Déu com a creador de Natura i governador de totes les criatures (vegeu la Imatge 1, al final de l'article). Natura engendra dues criatures, representades com a dues branques de l'arbre, Dret de natura i Dret de gents, cadascuna de les quals al seu torn engendren dues criatures més: d'una banda, de Dret de natura sorgeixen les criatures Amor carnal —qui té com a fruit els infants— i Amor d'infant —qui té com a fruit la joia—; de l'altra, el Dret de gents engendra Amor de Déu i al pròxim —qui té com a fruit la vida eterna— i Amor dels béns temporals —qui té com a fruit el plaer—. Totes aquestes criatures, a més, van acompanyades pels vicis i les virtuts que floreixen d'elles. L'Arbre ve alimentat per la força de Déu que, al seu torn, produeix Amor absolut amb el qual nodreix, com la saba, totes les branques. A partir d'aquest diagrama, l'escriptor de Besiers estructura la primera part del seu tractat, on ordena la seva teoria filosòfica i moral a través de l'exposició de temes científics o teològics. La presentació de l'allegoria de l'Arbre d'amor s'acaba amb les vides dedicades als apòstols Andreu, Joan Evangelista i Tomàs.

La segona part, composta pel *Perillos tractatz d'amor de donas, seguon qu'en han tractat li antic trobador en lurs cansos*, recull versos especialment significatius perquè citen unes 260 composicions trobadoresques, procedents de més de 60 trobadors diferents, i esdevé, d'aquesta manera, una autèntica antologia poètica, seguint l'expressió

de Carlos Alvar (2010: 168). Per motius que avui en dia són desconeguts, el *Breviari d'amor* acaba de forma abrupta, després de tractar breument l'amor d'infant, deixant, així, el discurs inacabat.

A la península Ibèrica aquesta obra va gaudir d'una notable difusió i repercussió, com demostren les traduccions que van circular tant en llengua catalana com castellana, afavorides pels contactes entre la corona catalanoaragonesa i Occitània. A dia d'avui, en la nostra llengua es coneixen un total de deu testimonis, mentre que en castellà se'n conserva una única còpia. El *Breviari* català és considerada com «una de les obres més llegides de tota la literatura catalana vulgar del segle XIV i XV» (Aurell 1996: 172); no obstant, és un text força desconegut i encara no disposem d'una edició crítica de l'obra.⁴ Les traduccions ibèriques s'inicien en el v. 123 de l'original occità i acaben al v. 26070, elidint així els versos inicials i els darrers dedicats a les vides dels apòstols i al *Perillos tractatz*. Malgrat la reducció, aquesta traducció dóna la sensació de text complet i finit.

Em proposo a continuació de presentar el testimoni més desconegut i més antic de la versió catalana: el *Breviari d'amor* de la Biblioteca del Palau.

➤ 2. La Biblioteca del Palau

A principis del segle XX, a la capella del Palau Reial Menor de Barcelona⁵ es conservaven, juntament amb l'Arxiu del Palau, entre una i dues dotzenes de còdexs,⁶ referents a literatura i fins anàlegs, en paraules de mossèn Josep Boquet.⁷ Ignasi

4. Les edicions crítiques del *Breviari d'amor* català publicades fins ara són parcials: Tobella-Vergés (1992) i Capdevila Arrizabalaga (2016).

5. Coneguda actualment amb el nom de capella de la Mare de Déu de la Victòria (carrer Ataül·f, 4–carrer Palau, 3, Barcelona).

6. No hi ha un únic nom per referir-se a aquesta biblioteca: es parla d'Arxiu de Palau o del Palau, Arxiu del Palau de Sobradí, Arxiu del Palau Requesens, Biblioteca del Palau. He optat per aquesta darrera nomenclatura, perquè al llarg de la investigació he constatat que els còdexs no formaven part pròpiament de l'Arxiu del Palau, ja que no apareixen citats en cap dels inventaris de l'arxiu (vegeu, per exemple, l'inventari elaborat el 1898 per Sebastià i Pujadas, conservat a l'Arxiu Nacional de Catalunya, fons Arxiu del Palau Requesens, ANC-1-960-T-458).

7. L'expressió està extreta de la transcripció de la

Casanovas amb el seu article *Codecs de l'Arxiu del Palau* es va proposar de catalogar-los i descriure'ls «pera que se sapiga aquest tresor amagat, se n'aprofitin els intel·ligents i es posi algun fre a la venda clandestina que ns despulla de la nostra herència i ens deshonra» (1906: 6). Temps més tard, l'any 1921, el jesuïta Josep Maria March prometia publicar «en plazo no muy lejano el catálogo de los documentos que atesora el rico Archivo del Patronato de esta Real Capilla, no menos que noticia circunstanciada de los códices manuscritos, cuadros, alhajas y ornamentos del Palau» (1921: 8). Tanmateix, malgrat les paraules d'advertiment del pare Casanovas i les bones intencions del pare March, les vicissituds històriques de la primera meitat del segle van ser decisives en la desaparició de la majoria d'aquests manuscrits,⁸ un dels quals fou el *Breviari d'amor* que també contenia una còpia incompleta del *Llibre dels bons amonestaments* d'Anselm Turmeda.

➤ 2.1. El manuscrit IV de la Biblioteca del Palau⁹

Malgrat que a dia d'avui no podem examinar directament aquest còdex, tenim la sort de conservar dues fonts secundàries que permeten aproximar-hi: d'una banda, l'article ja mencionat del pare Casanovas i, per l'altra, la reproducció fotogràfica parcial conservada a l'Arxiu fotogràfic Miquel i Planas de la Biblioteca de Catalunya (en concret, capsa 16/3). Aquestes dues fonts, que a primera vista poden semblar testimonials, presenten dades significatives per a la reconstrucció d'aquest exemplar i per a l'estudi de la traducció catalana del *Breviari d'amor*.

seva correspondència, carta de J. Boquet a A. Zapata del 07.12.1907 (ANC, fons Arxiu del Palau Requesens, ANC-1-960-T-960; *olim* ms. 173, pp. 106–107).

8. En un article posterior em centraré en l'estudi i la reconstrucció d'aquesta biblioteca, que complementarà el treball que ara presento. Vull agrair a Francesc Casanovas (Arxiu Històric de la Companyia de Jesús a Catalunya), Letícia García Hernández (Archivo del Instituto del Patrimonio Cultural de España), Anna Gudayol (Biblioteca de Catalunya), J. Antoni Iglesias-Fonseca (Universitat Autònoma de Barcelona), Enrique Pérez Boyero (Instituto de Historia y Cultura Militar) i Albert Torra (Arxiu de la Corona d'Aragó), tot l'ajut i la dedicació que m'han brindat al llarg d'aquesta recerca.

9. Segueixo la identificació feta per Casanovas (1906), que correspon a BITECA manid 1540. Aquest testimoni és conegut en la tradició textual del *Breviari* amb la sigla Y.

Com explica en el seu treball, Ignasi Casanovas i Camprubí (Santpedor, 1872–Barcelona, 1936) havia anat a l'Arxiu del Palau «entrant per altres afers»¹⁰ i va adonar-se «d'un prestatge de llibres vells, tacats i deslligats, que, segons vaig saber, havia deslliurat d'un verdader podrimener, aon se consumien xops d'aigua», que es trobaven custodiats per l'arxiver i capellà major de la capella del Palau ja mencionat, Josep Boquet (1906: 5 i 6). El que el pare Casanovas anomenà «llibres vells» no eren més que els setze còdexs que es va proposar descriure i catalogar a fi que tothom pogués estar assabentat de l'existència dels *Evangelis* en català o dels volums d'autors com Alfonso de Toledo, Anselm Turmeda, Antoni Canals, Bernat Fenollar, Boeci, Ciceró, Francesc de Castellví, Francesc Eiximenis, Joan d'Aragó, Joan de Galles, Matfre Ermengaud, Narcís Vinyoles, Sant Jeroni, Sant Pere Pasqual o Sèneca. L'article que publicà va aparèixer al sisè volum de la *Revista de bibliografia catalana* (gener–desembre 1906), dirigida per Jaume Massó i Torrents. Malgrat la data de publicació, crec que s'han de situar les visites a la capella del Palau un any abans, als volts de 1905, quan el pare Casanovas, ja acabada la tercera provació, va ser destinat a la residència del Sagrat Cor de Barcelona i va gaudir d'un any dedicat a l'autoformació, com anomenà el jesuïta Miquel Batllori a aquesta etapa de la vida del de Santpedor (1943: 33 i 37). El biògraf ressalta que la fascinació que el pare Casanovas devia sentir per l'edat mitjana havia estat accentuada per la lectura de *La tradició catalana* del Dr. Torras i Bages (1943: 37) i no s'està d'assenyalar que:

fué empresa atrevida la de intentar el estudio de aquellos códices sin conocer apenas la paleografía medieval, mas por eso mismo causa mayor admiración la seguridad que muestra en la lectura y en la solución de las abreviaturas. Hoy día, en que la codicografía ha progresado tanto, aquellos primeros tanteos nos

10. La meua recerca m'ha permès esbrinar en què consistien aquests afers: es tracta de la consulta de documents conservats a l'Arxiu sobre sant Ignasi i, posteriorment, la cerca de notícies relacionades amb sant Francesc de Borja, com podem llegir en la còpia de la carta del capellà Boquet enviada a principis de desembre de 1907 a Arturo Zapata, de Saragossa, administrador del propietari d'aquest fons documental, el Conde de Sobradíel (ANC, fons Arxiu del Palau Requesens, ANC-1-960-T-960; *olim* ms. 173, pp. 106–107).

pueden parecer desordenados e incompletos; pero aun así allá han tenido que acudir con frecuencia los historiadores de nuestra antigua literatura. (1943: 38)

Malgrat aquestes paraules, les descripcions que apareixen a l'article de 1906 són rigoroses i, quan es fa l'exercici de comparar i confrontar-les amb els originals conservats,¹¹ queda palès que les paraules de mossèn Batllori són desencertades. El que sí que queda clar és que, arran d'aquesta publicació, Ignasi Casanovas va ser considerat el màxim entès d'aquest fons bibliogràfic¹² i, com acabem de llegir, molts historiadors de la literatura catalana hem hagut de recórrer al seu treball —sobretot com a conseqüència de la desgraciada pèrdua d'aquests manuscrits.

L'arxiu fotogràfic del bibliòfil Ramon Miquel i Planas (Barcelona, 1874–Barcelona, 1950), conservat a la Biblioteca de Catalunya, va més enllà d'un simple fons d'ús propi de l'erudit per als seus estudis i edicions, ja que ha contribuït al coneixement de manuscrits dels quals actualment en desconeixem la seva ubicació. Un d'aquests casos és el dels manuscrits de la Biblioteca del Palau, així com també és el cas dels còdexs de l'Arxiu de Santa Maria del Mar. La descripció del fons fotogràfic feta per la Biblioteca de Catalunya indica que les reproduccions van ser organitzades en capsels pel propi Miquel i Planas i que algunes van ser agrupades pel repositori d'origen (AF Miquel i Planas 2010: 4). No és el cas de les imatges procedents de la Biblioteca del Palau, ja que aquestes es troben en cinc capsels diferents i solen anar acompanyades d'altres fotografies de

11. Es conserven cinc dels setze còdexs descrits per Casanovas, custodiats a l'ANC, fons Arxiu del Palau Requesens, amb les signatures ANC-1-960-T-1038; ANC-1-960-T-1217; ANC-1-960-T-1218; ANC-1-960-T-1219; ANC-1-960-T-1220.

12. Prova d'aquest reconeixement són, d'una banda, l'encàrrec de dictaminar el preu de la compra de tots aquests manuscrits i d'intercedir a favor dels beneficis del comte de Sobradiel (ANC, fons Arxiu del Palau Requesens, ANC-1-960-T-960; *olim* ms. 173, pp. 106–107); per l'altra, conservem una carta sobre l'Arxiu del Palau de l'any 1915 destinada al director de la Biblioteca de Catalunya, Jordi Rubió i Balaguer, on el pare jesuïta explica la seva relació amb els propietaris del fons i els records que té sobre el contingut de l'arxiu (Biblioteca de Catalunya, Fons Biblioteca de Catalunya, Correspondència enviada i rebuda de Jordi Rubió i Balaguer, 1914–1939, c. 98, Varia-C-1914–1940, 3).

les mateixes obres pertanyents a altres biblioteques —a excepció de la reproducció de testimonis únics, com *Escacs d'amor*. No acabo de tenir clar el quan ni el per què Miquel i Planas va anar a la capella del Palau Reial Menor —si és que ho va fer— i, encara menys, quin va ser el criteri de selecció dels manuscrits reproduïts. De moment, les dades que he pogut extreure han estat a partir de l'anàlisi de la seva bibliografia i de les poques referències que fa sobre les obres conservades a la Biblioteca del Palau. En concret, només les he trobat al primer volum de *Bibliofília*, en el número 9 de l'any 1912 i en el número 12 de 1914. La primera menció correspon als *Evangelis* en català, on el bibliòfil ressenya l'edició de Josep Gudiol i Cunill de l'any 1910. La darrera, apareix a les notícies biogràfiques de la «Nota editorial de la traducció catalana del “Valeri Màxim”» on menciona el testimoni únic del *Tractat de confessió* de fra Antoni Canals. Aquestes breus informacions permeten datar, amb molta prudència, el seu interès per aquest fons bibliogràfic a principis de la primera dècada del segle passat, possiblement a partir de la publicació feta per Gudiol i Cunill.¹³

La reproducció del manuscrit IV són un total de sis fotografies, en negatiu, en orientació horitzontal, de 222 × 161 mm aproximadament. Al dors de la primera fotografia, escrit a llapis, es llegeix: «Archivo del Palau | Ms. n° IV». En el dors de les sis reproduccions s'observa un segell, a tinta blava, amb la marca del fotògraf: «M. Ramos Cobos, Nueva Belén 15 S.G.». Manuel Ramos Cobos, establert al desaparegut carrer de Nueva Belén, al barri de Sant Gervasi de Barcelona, va ser funcionari del cos d'arxivers, bibliotecaris i arqueòlegs, i va participar com a autor i fotògraf en algunes publicacions de començaments del segle xx. Segurament, gràcies a aquesta doble formació com a bibliotecari o arxiver i com a fotògraf, les reproduccions de l'Arxiu Miquel i Planas es van fer respectant uns criteris més que raonables per a qualsevol especialista de manuscrits: a la primera o segona fotografia de cada un dels testimonis reproduïts veiem, al marge, una cinta mètrica; s'observa l'ús de pinces per poder fotografiar amb comoditat el volum; i, en el marge inferior dels

13. Reprendré aquesta línia de la investigació en el futur treball ja mencionat (vegeu *supra*, n. 8).

folis, hi ha una etiqueta amb la foliació del testimoni mecanografiada.¹⁴

Pel contingut de les imatges queda clar —a la primera fotografia veiem el final de la còpia del *Breviari* seguit dels cinc folis dedicats al *Llibre dels bons amonestaments*— que la part del còdex que interessava Miquel i Planas era l'obra d'Anselm Turmeda, de qui té una altra reproducció de l'exemplar imprès de la Biblioteca Colombina de Sevilla, 119–2–15 (BITECA manid 2347). També hi ha reproducció d'una altra obra d'aquest autor, *Les prometences*, de l'exemplar conservat a la Real Biblioteca del Monasterio de El Escorial, N.I.13 (BITECA manid 1873). El possible interès de Miquel i Planas per l'obra d'Anselm Turmeda no l'he sabut relacionar amb els estudis i edicions que publicà així com tampoc he pogut establir relació amb els treballs en preparació que mai van reeixir.¹⁵ L'única referència l'he trobada, de nou, a *Bibliofília*, on cita unes estrofes del *Llibre dels bons amonestaments* que, com hom pot comprovar en la transcripció que tot seguit ofereixo, el text no procedeix d'aquest testimoni:

Diners de tort fan veritat
e de jutge fan advocat,
sabi fan tornar l'hom orat
pus que d'ells haja;
diners fan be, diners fan mal,
diners fan l'home infernal
y fanlo sant celestial
segons que'n usa.
(*Bibliofília*, vol. II, 12 [1920]: 530)

2.2. Descripció codicològica

Les dades codicològiques que presentaré tot seguit són extretes de les dues referències secundàries que he mencionat anteriorment. Ignasi Casanovas assenyala que el manuscrit IV està relligat amb pell vermella, descolorida, amb claus i tanques caigudes. Format per 202 folis de paper de

fil: els set primers folis, sense numerar, estan destinats a la taula de rúbriques del *Breviari*; del foli I al CLXXXVIII corresponen al *Breviari d'amor*; els sis darrers, sense foliar,¹⁶ pertanyen al *Llibre dels bons amonestaments*. Els folis, que amiden 295 × 217 mm, estan escrits a dues columnes (*Breviari*) i a una columna (*Amonestaments*). La lletra, segons el pare Casanovas, és del segle XIV. Les caplletres i les rúbriques van ser realitzades en tinta vermella. El jesuïta indica que el «primer foli, esqueixat, sols ne queden algunes lletres» (1906: 14). Aquesta dada, que bé podria passar-se per alt en tractar-se d'un primer foli, indica que abans de la taula de rúbriques hi havia un foli preliminar escrit.¹⁷ Aquesta disposició fa pensar en la *mise en texte* dels testimonis occitans del *Breviari*, com ja he mencionat a l'inici, i a un altre exemplar de la versió catalana de l'obra d'Ermengaud conservat a la Biblioteca Nacional, RES/203 (sigla P), on el manuscrit comença amb el poema «Dregz de natura comanda» (BEdT 297.4), del mateix Matfre.¹⁸

Aquestes poques dades que tenim permeten concloure que es deuria tractar d'un volum que copiava sencer el *Breviari* català i que possiblement contenia els poemes de Matfre, la taula de rúbriques i el text. Es tractaria d'un exemplar sense illuminar, de la mateixa manera que els testimonis del CRAI Biblioteca de Reserva de la Universitat de Barcelona, ms. 72 (sigla R), i de la Biblioteca de Catalunya, ms. 266 (sigla V).¹⁹ Tam-

16. Com es pot comprovar en les fotografies de Miquel i Planas, l'obra de Turmeda ocupa els cinc darrers folis, seguit d'un sisè en blanc.

17. Com ja he dit, aquestes descripcions no presenten dades inexactes o errònies. Per tant, dedueixo que aquest primer foli no era un foli de guarda amb simples anotacions o proves de ploma, sinó que contenia text. Malauradament, fins que la bona fortuna no permeti localitzar aquest còdex, aquest argument no deixarà de ser una simple hipòtesi.

18. Vicenç Beltran fou qui donà a conèixer la còpia d'aquest poema a l'inici del volum i apuntà que a la segona columna d'aquest foli, devia haver-hi el segon poema que introdueix el *Breviari* occità, «Temps es qu'eu mon sen espanda» (BEdT 297.8) (1997: 203). Queda pendent un estudi comparatiu de la disposició textual del *Breviari d'amor*, tant de l'original occità com de les traduccions catalana i castellana.

19. Tobella-Vergés (1992), per contra, creu que aquest testimoni del *Breviari* devia tenir miniatures, per dos motius: d'una banda, es tracta de l'exemplar més antic conservat i, per l'altra, hauria de contenir iluminacions

14. Sembla que Manuel Ramos i Cobos va ser el fotògraf de confiança de Ramon Miquel i Planas ja que la gran majoria de les reproduccions fotogràfiques del seu arxiu són fetes per ell —o si més no, revelades. L'única excepció que he trobat és la reproducció de l'obra *Escacs d'amor* (capsa 12/1), procedent de la Biblioteca del Palau: es tracta d'unes fotografies de format més reduït (165 × 115 mm), amb orientació vertical i en positiu. En el dors no s'hi indica la procedència.

15. Miquel i Planas (1924: 4); Taylor (1993: 81, n. 68).

bé concorda amb aquests dos exemplars pel que fa al suport emprat, a la disposició del text a dues columnes i a les mides del volum.

A diferència de la resta de manuscrits de la tradició catalana del *Breviari*, el colofó d'aquest exemplar el converteix en un testimoni excepcional perquè transmet la data més antiga: «quod fuit actum VII die junii anno domini M CCC LXXX V», data que sempre ha estat considerada amb certa cautela per part de la crítica, ja que cal recordar que el *Breviari* del Palau només es coneixia a partir de la descripció feta per Casanovas. Així doncs, no és estrany que en els estudis de referència sobre el *Breviari* català trobem diferents hipòtesis sobre el possible moment de realització de la traducció catalana, totes elles posteriors a la data conservada en aquest colofó.²⁰ En la seva tesi doctoral Tobella-Vergés explica que «someone has even formulated to us the theory that Casanovas may have made a transcription error on reading “1385” and should have read “1395”» (1992). Malgrat aquest possible equívoc, creu que no s'ha de dubtar de la transcripció i és el primer que té en compte la data del testimoni Y com a *terminus ante quem* de la traducció catalana.²¹ Conclou que no es podrà confirmar fins que no es pugui recuperar el còdex; per sort, amb la reproducció fotogràfica de Ramon i Planas, reconeixem com a vàlida la transcripció del jesuïta.

Tanmateix, la problemàtica sobre la datació del volum no s'acaba aquí perquè la data de composició del *Llibre dels bons amonestaments*, segons llegim en algunes còpies del text, és de 1398:

---

tractar-se del més proper a la tradició occitana i a l'arquetip català. Segons el meu parer, aquests arguments no són prou convincents i queden desestimats amb la descripció de Casanovas. Coneixent el ric aparat iconogràfic del *Breviari d'amor*, es fa difícil de creure que es pogués haver oblidat d'aquest tret descriptiu.

20. En són exemples Ferrando (1992) i (2003-07). Carlos Alvar (2010: 297), malgrat anunciar que les versions catalanes remunten a una traducció finalitzada el 7 de juny de 1385, presenta a continuació el còdex de l'Arxiu de Palau, V [sic] de «fin s. XIV (o principios del XV)».

21. Posteriorment, en el treball signat per Peter T. Ricketts trobem recollida aquesta mateixa afirmació (2010: 33).

Açò fo fet al mes d'abril,
temps de primavera gentil;
noranta vuit tres cents e mil,
llavors corríem.
(Olivar, ed. 1927: 159)

Tobella-Vergés (1992) ja va formular dos arguments: d'una banda, que l'obra de Turmeda s'escriu posteriorment a la còpia del *Breviari* i, per l'altra, que el copista del testimoni Y estigués copiant el colofó d'un antic manuscrit perdut. Per poder resoldre aquest dubte, he cregut convenient fer un examen paleogràfic amb l'ajut de les fotografies:²² es tracta de dues mans diferents com podem observar en el traç d'algunes grafies (*l, r, t, u*) i per l'ús d'algunes abreviatures (com *-re-*). A més, la tasca de transcripció d'aquests dos textos m'ha confirmat aquest argument. Pel que fa a la data d'escriptura sembla versemblant que sigui original, ja que no hi ha elements paleogràfics que permetin afirmar que sigui posterior a les darreries del segle XIV.

En definitiva, el treball que presento aquí ha de servir com a punt de partida per a qualsevol estudi de la tradició textual catalana del *Breviari d'amor* ja que, malgrat tractar-se d'un còdex perdut, és el primer testimoni català datat. Aquesta circumstància resulta clau per comprendre la difusió d'aquesta obra enciclopèdica a la península Ibèrica.

➤ 2.3. Transcripció

He cregut rellevant donar a conèixer als lectors el contingut d'aquest manuscrit, ja que ofereix dos testimonis inèdits, que no han estat tinguts en compte ni en els estudis de la tradició textual de la versió catalana del *Breviari d'amor* ni en els dedicats al *Llibre dels bons amonestaments*. Així doncs, a continuació ofereixo una transcripció paleogràfica i interpretativa, on he transcrit les grafies respectant l'original, he modificat la separació de les paraules per facilitar la lectura del text, he assenyalat el desenvolupament de les abreviatures en cursiva, he emprat els parèntesis quadrats ([]) per oferir aquelles lliçons reconstruïdes per la mala conservació de l'original i els claudàtors angulars (<>) per assenyalat les correccions fetes pel propi copista.

22. Per a aquest punt he consultat al paleògraf J. Antoni Iglesias-Fonseca, a qui agraeixo la seva ajuda.

[F. CLXXXVIII*]

gran bonesa de deu E sit uols de *aquests* trobaras prou
 quj njt e dia *preyquen* E manifesten la bonea e la ex-
 cellencia de deu e del seu fill glorios lo qual nos es uja
 drete *per* on podez passar a *paradis* Car els nos han
 dit qual es lo camj *daquells* quj uolen anar a *paradis*
 lo qual camj es *vertader* e dret e segur Mas .j. poch
 stret e aspra a lentrar Mas puy tot dia troba hom la
 carrera pus plana e mjllor lo *quall* camj si lo uols se-
 gujr sens dupta no pots errar tant es la carrera drete E
 enqujr e *cerca* en qual manera son entrats *per* aquesta
 uja en la amor de deu los sans pares quj son passats e
 los apostolls ells martirs ells confersors [sic] E ço que
aquests han fet per la sua amor vosaltres fets e veurets
per qual camj son anats a les *beneuyrançes* dels sans
 lo qual camj te amostrara la uida dels apostols e dels
 martirs e dels *altres* sans quj son passats E cant auras
 ben entes ells *per* qual uja son passats segueix e tin
aquela e *per* res not torçes ne torns atras Car si ho fas
 poch te valra ton començar Car seguons que diu *nostre*
 saluador *ihesuschrist* quj met la ma en la aradra e puy
 reguarda e torna atras no es digna de auer lo regna del
 cell Donchs ue tot jorn *per* lo dret camj sens que not
 torçes *gens* E com te scalabara lo peu *per* peccat tor-
 na encontinent al camj *per* contriccio e *per* confessio
 vertadera E en aytal manera uenras *per* aytal camj a la
 gloria de *paradis* hon stan e abiten los sans E auras ab
 ells *ensemps* gloria e *beneuyrança* sens fi ab *aquel* quj
 vju he regna sus en lo lo [sic] cell Per jnfinjta secula
seculorum Amen

ffinito libro sit *laus gloria christo amen* Quj *scripsit*
scribat semper cum domino vjuat

Quod fujt actum .vij.º die junij Anno *dominj* .Milles-
simo .cccº. lxxxº. vº

[Ff. 1-5]

[E]³N lo nom de *Jhesu christ* tota via *quins* vulla guiar
 E la uerge *sancta maria* libre compost en Tonjs *per*
 Fare Encelm Turmeda en altra manera apeyllat ab-
 deyla de alguns bons ensenyaments Ja que eyl mal
 los haia Seguits. Empero pensen auer algun merjt de
 diuulgarlos a la gent quils legira E *prech* deu quel leix
 be finar axi com lo seu cor desiga amen

En nom de deu omnjpotent
 Vul començar mon *parlament*
 Quj apendre uol bon *nodriment*
 aquest *seguesque*
 Primer pus sies batejat
 Creuras en la diujntat
 Es vn esser en trinjtat
 de les *persones*
 En *Jhesus* fill de deu viu
 Es deu *et* fill de dauiu
 En carn uer es axi u diu
 la *sancta scriptura*

Dels altres articles

Creuras ço que la sgleya creu
 Si no hi basta lo teu seny
 la fe hi basta
 [f. 1º] Tu legidor qui legiras
 lo meu libre si hi veuras
 Algun bon dit aquel prendras
 E *laltre* lexa
 En nom de deu *deus* començar
 Totes les coses que uols far
 Entre les gents lo poch *parlar*
 Es saujesa
 Lo Cap del seny o tu fill meu
 Sia amar e *seruir* deu
 La mort no ages en *menyspreu*
 Car no sap lora
 Ffiyll vuller vsar *leyaltat*
 En *quant* pots entin en bontat
 Ama la honor de la Ciutat
 E de ta *terra*
 Segons la entrada fe lo despes
 E no consums lo teu arnes
 A la almoyna sies cortes
 Tot ab mesura
 Serça la pau e no guerra
 Car tayla mes *que* no Serra
 Quj la vsa nos desferra
 Que mal no haia
 [f. 2º] Aquest [liber] yo te dictat
 Per ço que si est demanat
 De algun sec sies jnformat
 de la Resposta
 E no le dictat en lati
 Per ço quel veyll e lo fadri
 lo *estranger* e lo cosi
 Entendrel *puxen*
 Legidor *prechte* humjllment
 Si y trobes nagun fayllment
 Que *per* tu Juarçosament
 smenat sia
 E si uolets saber *mon* nom
 ffrare encelm me deya hom
 E turmeda *per* sobrenom
 mj jutgen
 Los Jochs honests tu vsaras
 De Joch de daus te guardaras
 Jamay bon manto portaras
 Mentrel *saguesques*
 Membret fiyll que ages cura
 beure lo vj <p> ab mesura
 Car lo sacret may no dura
 En lo vi regna
 [f. 2º] No vuller en tu amagar
 Veten tantost a confessar
 Penjtencia vuller far
 Quet sia dada

No ages por quan ta morras
 Car la uerge atrobaras
 Denant son fill lo guardaras
     Ajonoyllada
 Denant lo pare piados
 Veuras lo fill pregar per tots
 Mostrant lafany que hac per nos
     E la lançada
 E la verga quil aleta
 Et les mamelles li mostra
 Per nosaltres lo preguara
     Sen bernal o mostra
 Ja per aço not deus fiar
 De be en mjls vulles vsar
 Car deus es just e uolra far
     la dreturança
 Ffill meu ço quet he dit
 Vulles ho metre en scrit
 Guardat be not exoblir
     la meu [sic] doctrina
 Si aço queu te dich seruaras
 Gran profit aconsegujras
 Denant vn Rei parlar poras
     moltes figures
 [f. 3^r] E may per [me]lenconja
 No vulles dir vilanja
 Mal parlar no es cortesia
     Ni bona vsança
 Ffyll bon conseyll te vull dar
 Jamay te vulles auentar
 De muyller daltre ne Gaubar
     Car es foylea
 De auol fembra amjstança
 No prengues car tost stanca
 Jamay la lur priuadança
     No vmpla bossa
 Si est estaca soferas
 E si est massa feriras
 E tot aço ffyll meu faras
     Ab consiença
 Lexa de njt longa via
 Prem ab temps albargaria
 De mals no ages patria
     ne conexença
 Vsar no vulles ab traydor
 E no contrajts a ton mayor
 Te leyltat a ton senyor
     mentre viu sies
 [f. 3^v] De creure no sies leuger
 Ne dormjras quant as a ffer
 Ne may retengues esparuer
     Quj no port caça
 Temps de repos temps de obrar
 Tant auras temps nol leys anar
 hom pereros may auança
     No creu que puxa

Ab ladres no vulles vsar
 Ne res deyls vulles comprar
 Mal ne pories conquistar
     E altra força
 Scolta fill ço que yot dich
 Tant hauras guanyat bon amjcs
 Gardall be e del anamjch
     Tostemps te garda
 Si ab algun uols contestar
 pensaras ço que uols parlar
 Car paraula no pot tornar
     pus que es dita
 De ço que has sies content
 E no cobys ço de la gent
 Diners muyller ne uestiment
     De ton prohisme
 [f. 4^r] Si uols que diguen be de tu
 No parlaras mal de nagu
 E uulles hoyr en deju
     la sancta mjssa
 De poch braza certament
 Se fa gran foch e molt ardent
 E axi diu mal parlament
     hixens grans bregues
 Parla al pobre ab amor
 E no li façes desonor
 Car ihesu christ nostre senyor
     fo per nos pobre
 Quj be sta sol nos mogua
 Quj serca mal tost lo atroba
 lexa via ueylla per noua
     Es modorria
 A tota gent sies humjl
 No tant quet tinguesen per ujl
 No leys conseyl de hom sotil
     a les vegades
 Souen veem lo sofirent
 per sa humjlitat vençent
 per lo altiu se va perdent
     Qui masses prea
 [f. 4^v] E si segur vjura volras
 lo teu Secret amagaras
 Sino seras de quil diras
     Catiu de bades
 Si est trames per mjssatger
 leyalment fe lo viatge
 No tremuts lo sonranye [sic]
     Per la moneda
 Si no seras bon reunador
 Jamay seras bon paraldor
 E si de njts senes remor
     Guardat noy uages
 De tot ço que hauras a ffar
 Primer te vulles conseyllar
 De dos camjns vulles sercar
     la mjllor via

Aço *que deus* uol ordonar
 No uulles tu *per* sorts *sercar*
 Mas uulles ho *regraciari*
     de ço *quet dona*
 No uulles jurar falsament
 Ne *per* diners fer trahiment
 Not *fius* massa de uestiment
     Quj burell sia
 [f. 5^r] A la es[gle]ya uulles anar
 Per deu e los sants adorar
 E si oyes lo *preycar*
     Tantost *tasenta*
 So que hoyras dir *feras*
 E quals fan *squiuaras*
 De aquels ho dich quj lo cap ras
     Porten *e barba*
 Si as filla a maridar
 E auras *que* li puxes dar
 dali marit e no tardar
     vaya defora
 Diners fan be *diners* fan mal
 Diners fan lome *jnfern*al
 E fan lo sant celestial
     Segons quals *vs*a
 Diners fan bregues *e ramors*
 E vituperis e honors
 E fan cantar *apreycadors*
     Beati quorum
 Diners alegren los *jn*fant
 E fan xantar los *capeyllans*
 E los *ffrares* *carmaljtans*
     a les *grans* festes
 [f. 5^v] Diners de *magres* fan gorts
 E tornen *ledesmes* los borts
 Si direu jas a *homens* sorts
     Tantost se *giren*
 Diners tornen los malals *sans*
 Moros *jueus* e *crestians* <l>
 lexant a deu e tots los sants
     diners adoren
 Diners fan vuy al *mon* lo joch
 E fan honor a molt badoch
 E quj diu no falj dir hoc
     Veiats *mjracle*
 Diners donchs uulles aplegar
 Sin pots hauer nols leys anar
 Si molts nauras poras tornar
     papa de Roma
 Si uols hauer be no dan
 per aduocat te sent Johan
 Totes coses *per* ell se fan
     En esta *ujda*
 Tot *quant* pots uulles *squiuar*
 De mal iust *diners* aplegar
 Car tos *hereus* may alegrar
     No sen *porien*

• 3. El *Breviari d'amor* català de la Biblioteca del Palau

Per acabar aquest estudi sobre el còdex perdut del *Breviari d'amor*, tot seguit em centraré en el text transmès per Y. Primerament, proposo una edició d'aquest passatge, que equival als vv. 26006–26070 de l'edició de referència (2004). En segon lloc, per poder examinar la relació d'aquest testimoni en la tradició textual del *Breviari d'amor* català, he realitzat una comparació entre aquest fragment, l'original occità i els altres testimonis catalans que el contenen.²³ Són:

- E: Paris, Bibliothèque nationale de France, Espagnol 353 (manid 1139)²⁴;
 P: Madrid, Biblioteca Nacional de España, RES/203 (manid 1541);
 R: Barcelona, CRAI Biblioteca de Reserva de la Universitat de Barcelona, Ms. 72 (manid 1543);
 S: Paris, Bibliothèque nationale de France, Espagnol 205 (manid 1542);
 U: London, The British Library, Yates Thompson 31 (manid 1544);
 V: Barcelona, Biblioteca de Catalunya, Ms. 266 (manid 1539);
 Y: Barcelona, *olim* Arxiu Palau Requesens, Manuscrit IV (manid 1540);
 a: Gent, Universiteitsbibliotheek, BHSL.HS.3284 (manid 2640).

A partir de la confrontació d'aquest passatge en els diferents testimonis, he arribat a les següents conclusions:

- La tradició manuscrita de la traducció catalana medieval del *Breviari d'amor* remunta a un arquetip o model comú, amb lliçons innovadores pròpies del traductor català que l'allunyen de l'original occità;²⁵
- No identifico cap error significatiu separatiu que permeti situar Y en el marc del que sabem de la versió catalana;
- L'examen de les lliçons singulars mostra que

23. He seguit els mateixos criteris de transcripció detallats *supra*, 2.3. *Transcripció*.

24. Afegixo entre parèntesi l'identificador al manuscrit (manid) de BITECA.

25. Com és el fet que la versió catalana s'inicia al v. 123 de l'original occità i acaba al v. 26070. Remeto als treballs d'edició del *Breviari* català signats per Peter T. Rickets (1972 i 2010) i Tobella-Vergés (1992), així com més recentment jo mateixa he pogut corroborar en treballs previs (Capdevila Arrizabalaga 2016).

cap dels testimonis és còpia directa del model comú i que en aquest passatge no podem establir cap vincle de dependència entre ells. Els testimonis amb més lliçons singulars són V, S, R i amb menys E, P, Y. En canvi, U no presenta cap lliçó singular.²⁶

- En el testimoni Y detectem quatre lliçons singulars que mostren el caràcter actiu del copista: mostra dues addicions al model comú català del *Breviari*; per altra banda, trobem dos casos d'incomprensió del text copiat en canviar el nombre de persona del verb i modificar així el subjecte de la frase. Aquestes lliçons es poden justificar o bé per la còpia d'un manuscrit que ja presentés aquestes variants o bé per la intervenció del propi copista; malauradament, el caràcter fragmentari d'aquest testimoni no permet aprofundir més en l'anàlisi textual:

per on podem passar a paradís EPSUV	per on podez passar a paradís Y
ell nos ha dit EPSUV	els nos han dit Y
e ueuras EPRSUV	vosaltres fets e veurets Y
e per res no torns atras EPRSUV	e per res not torçes ne torns atras Y

Bibliografia citada

- AF Miquel i Planas 2010 = Biblioteca de Catalunya, 2010: *Arxiu fotogràfic Miquel i Planas. Presentació i inventari*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya, Secció de Manuscrits.
- ALVAR, Carlos, 2010: *Traducciones y traductores: materiales para una historia de la traducción en Castilla durante la Edad Media*, Alcalá de Henares, Centro de Estudios Cervantinos.
- AURELL, Jaume, 1996: *Els mercaders catalans al quatre-cents. Mutació de valors i procés d'aristocratització a Barcelona (1370-1470)*, Lleida, Pagès.
- BATLLORI, Miguel (ed.), 1943: «Ensayo biográfico», *Estéticas*, Barcelona, Balmes, 5-233.
- BEEdT = ASPERTI, Stefano (dir.), *Bibliografia Elettronica dei Trovatori*, <<http://www.bedt.it>> [05/2018].
- BELTRAN, Vicenç, 1997: «El cancionero de Charles d'Orléans y *Drez de natura* de Matfre Ermengaud», *Romania*, 115, 193-206.
- BITECA = AVENOZA, Gemma; SORIANO, Lourdes; BELTRAN, Vicenç, *Bibliografia de textos antics*

26. El fragment breu transmès per *a* només presenta una lliçó comuna amb S. M'ocupo de la filiació textual d'aquests dos manuscrits en un altre treball: Capdevila Arrizabalaga, en preparació.

catalans, valencians i balears <<http://bancroft.berkeley.edu/philobiblon/>> [05/2018].

- CAPDEVILA ARRIZABALAGA, Irene, 2016: «Dels ·XII· signes del cel e de la natura de cascuns. Edició crítica d'un fragment de la traducció catalana medieval del *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud», *Revista de Literatura Medieval*, 28, 13-31.
- CAPDEVILA ARRIZABALAGA, Irene, en preparació: «Els fragments del *Breviari d'amor* català de la Universiteitsbibliotheek de Gant».
- CASANOVAS, Ignasi, 1906: «Còdecs de l'arxiu del Palau», *Revista de bibliografia catalana*, 6, 5-42.
- FERRANDO, Antoni, 1992: «Noves dades sobre el *Breviari d'Amor* en llengua catalana», *Miscellània Sanchis Guarner*, ed. A. Ferrando, València-Barcelona, Universitat de València-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, vol. II, 47-71.
- FERRANDO, Antoni, 2003-07: «El *Breviari d'Amor*: autoría, estructura, difusió», *Breviari d'amor de Matfre Ermengaud (Biblioteca Nacional de Rusia, Isp.F.v.XIV.N.1). Libro de Estudios*, Madrid-Sankt-Peterburg, Biblioteca Nacional de Rusia-AyN Ediciones, 9-29.
- GUDIOL I CUNILL, Joseph (ed.), 1910: *Una antiga traducció catalana dels quatre Evangelis (Codex del Palau)*, Vic, Full dominical.
- LE GOFF, Jacques, 1994: «Pourquoi le XIIIe siècle a-t-il été plus particulièrement un siècle d'encyclopédisme?», *L'enciclopedia medievale*, M. Picone ed., Ravenna, Longo, 23-40.
- MARCH, José María, 1921: *La Real Capilla del Palau en la Ciudad de Barcelona*, Barcelona, Residencia del Palau, de la Compañía de Jesús.
- MIQUEL I PLANAS, Ramon, 1911-21: *Bibliofilia: recull d'estudis, observacions, comentaris y notícies sobre llibres en general y sobre qüestions de llengua y literatura catalanes en particular*, Barcelona, Miquel-Rius, 2 vols.
- Miquel i Planas 1924* = MIQUEL I PLANAS, Ramon, 1924: *Catalech de les publicacions catalanes de R. Miquel y Planas*, Barcelona, Casa Miquel-Rius, publicat a la fi de Diego de SAN PEDRO, 1912: *Lo carcer d'amor*, Barcelona, Ramón Miquel y Planas.
- OLIVAR, Marçal (ed.), 1927: Bernat Metge, Anselm Turmeda, *Obres menors*, Barcelona, Barcino.
- RICKETTS, Peter T., 1972: «The Hispanic Tradition of the *Breviari d'Amor* by Matfre Ermengaud de Béziers», *Hispanic Studies in Honour of Joseph Manson*, ed. D. M. Atkinson; A. H. Clarke, Oxford, The Dolphin Book, 227-253.
- RICKETTS, Peter T. (ed.), 1989 i 2004: *Le Breviari d'amor de Matfre Ermengaud*, London, AIEO-Westfield College, vol. II [vv. 1-8880]; Turnhout, Brepols, vol. IV [vv. 16783-27252].
- RICKETTS, Peter T., 2010: «Texte, transmission et traduction: le cas du *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud de Béziers», *Translatar i transferir. La*

transmissió dels textos i el saber (1200-1500), ed. Anna Alborni; Lola Badia; Lluís Cabré, Santa Coloma de Queralt, Obrador Edèndum–Publicacions URV, 19–38.

TAYLOR, Barry, 1993: «Ramon Miquel y Planas and his *Biblioteca Catalana*: Medievalism Publishing and bibliophilia in early twentieth-century Barcelona», *The British Library Journal*, 19.1, 58–82.

TOBELLA-VERGÉS, Antoni, 1992: *The Catalan Tradition of Matfre Ermengaud's Breviari d'Amor: with a critical edition of seven chapters of the Catalan prose version*, London, University of London, Queen Mary and Westfield College, tesi doctoral.

➤ Apèndix. Edició del fragment del *Breviari d'amor* de la Biblioteca del Palau

Per a l'edició, segueixo els criteris habituals en la col·lecció «Els Nostres Clàssics» (Barcelona, Barcino): regularitzo l'ús de les grafies i/j, u/v i c/ç, desenvolupo les abreviatures d'acord amb l'hàbit del copista i entenc com a abreviacions les xifres .j. i .jⁿ. escrites en representació de l'article indeterminat o de l'adjectiu numeral, *un*, *una*. Uso la separació de paraules, les majúscules i minúscules, la puntuació, l'accentuació, l'apòstrof i el guionet segons la normativa del català actual i el punt volat per indicar els casos d'elisió i fusió vocàlica amb el mot anterior. Per a l'escriptura de les xifres romanes, segueixo les normes de la col·lecció «Corpus Biblicum Catalanicum» (Barcelona). Anoto entre claudàtors la reconstrucció del text feta a partir del testimoni U (London, British Library, ms. Yates Thompson 31).

[E si no pots en aquesta via conèixer ne veer la bonea de Déu ne saps entrar en sa amiatat, per la tua exequetat e grosseria, esguardet aquells qui aquesta via han tenguda los quals te mostraran la via per on poràs conèixer la] gran bonesa de Déu. E, si-t vols, de aquests trobaràs prou qui nit e dia preÿquen e manifesten la bonea e la excellència de Déu e del seu fill gloriós, lo qual nos és via drete per on podez passar a paradís. Car éls nos han dit qual és lo camí d'aquells qui volen anar a paradís, lo qual camí és vertader e dret e segur, mas un poch stret e aspra a l'entrar. Mas puys, tot dia troba hom la carrera pus plana e millor, lo quall camí, si lo vols seguir, sens dupta no pots errar —tant és la carrera drete. E enquir e cerca en qual manera són entrats per aquesta via en la amor de Déu los sans pares qui són passats, e los apòstols, e-lls màrtirs, e-lls

comfersors. E ço que aquests han fet per la sua amor, vosaltres fets e veurets per qual camí són anats a les beneuyrances dels sans. Lo qual camí te amostarà la vida dels apòstols e dels màrtirs e dels altres sans qui són passats, e cant auràs ben entés ells per qual via són passats, segueix e tin aquela e per res no-t torces ne torns atràs, car si ho fas poch te valrà ton come[n]çar. Car, seguons que diu nostre salvador Jhesuchrist, qui met la mà en la aradra e, puys reguarda e torna atràs, no és digna de aver lo regna del cell. Donchs ve tot jorn per lo dret camí, sens que no-t torces gens; e com te scalabara lo peu per peccat, torna encontinent al camí per contricció e per confessió vertadera. E, en aytal manera, venràs per aytal camí a la glòria de paradís hon stan e abiten los sans e auràs, ab ells ensem, glòria e beneuyrança sens fi ab aquel qui viu he regna sus en lo lo cell per infinita secula seculorum. Amen.

Ffinito libro sit laus gloria Christo amen. Qui scripsit scribat semper cum domino vivat.

Quod fuit actum VII die junii anno domini M CCC LXXX V.

Apèndix · Taula comparativa del passatge final del *Breviari d'amor*

Versos	Original	E	P	R	S	U	V	Y	a
26006–12	Don sanhs Gregoris ditz tot clar: “Aitan mens de conoichensa e d'amor, senes falhensa, ha quascus de son creator quan mais enten e met s'amor e sos cosiriers s'atura en corporal creatura”.	Car sent gregori diu tot clar que aytant menys de conexença e damor ha quescun a nostre seyor deus quant mes enten e posa sa amor en amar creatura corporal	Car sent Gregori diu tot clar que aytant menys de conexença et damor ha cascu a nostre senyor deus quant mes enten et met sa amor en amar creatura corporal	Car diu sent gregorj tot clar que aytant menys de conexensa e damor ha cascu a nostro senyor deus quant mes enten e met samor en amar creatura corporall	Car sant Gragori diu tot clar que aytant menys de conexença e de amor e cascu a nostra senyor deus quant mes enten E mes met sa amor en amar creatura corporal	Car sent gregori diu tot clar que aytant meyns de conexenca e damor ha ca\s/cun a nostre senyor deus quant mes enten e met sa amor en amar creatura corporal	per que diu sent gregorj que aytant menys de desconexensa e de amor a cascu a nostre senyor deus con mes enten e met sa amor en cose corporal		
26013–20	Pero sapchatz que quascus hom pot de Dieu vezer quezacom, cossiran la sua bontat en tot aquo quez a creat et en quan pot ell esser bos que tans de bes ha datz a nos, albiran per corporal lutz quan grans pot esser sa vertutz.	¶ Pero sapiatz que quescuna person pot ueer de deu que achompensant la sua bonea e ço que ha creat e quant pot el esser bon qui tants bens ha donatz a nosaltres	¶ Pero sapiat que cascuna persona persona [sic] pot ueure de deu queu compenssan la sua bonea et ço que ha creat et quant pot ell esser bo qui tants bens ha donats a nosaltres		pero sapiatz que cascuna person pot ueura deu ca acompensant en la sua bonea E asso que ha creat E quant pot esser ell bo qui tant bens ha donats a nosaltres	Empero sapiats que cascuna persona pot ueer deu que acompensan la sua bonea e ço que ha creat e quant pot ell esser bon qui tants bens ha donats a nosaltres			
26021–25	Si no potz en esta guia venir en la drecha via de vezer la sua bontat, ni sabs intrar en s'amistat, tant hiest exseguatz, pren guizo	e si tu no potz en aquesta uja conexa ne ueer la bonea de deu ne saps entrar en sa amistat per la tua cegueta e grosseria esguardet aquells qui aquesta uia han tenguda los quals te mostraran la uia per vn poras conixer la gran bonea de deu	Et si no pot en aquesta uja conixer ne ueure la bonea de deu ne saps entrar en sa amistat per la tua cegueta et grosseria esgarda<n>t aquells qui aquesta via an tenguda los quals te mostraran la uia per on poras conixer la gran bonea de deu		E si no pots conexa en aquesta guiza nj ueura la bonea de deu nj saps encara en sa amistat entrar per la tua grosedat E ensaguetat esguardet aquells qui aquesta via an tengude los quals te mostraran la uia per on poras conixer la gran bonea de deu	E si no pots en aquesta uja conixer ne ueer la bonea de deu ne saps entrar en sa amistat per la tua exequetat e grosseria esguardet aquells qui aquesta uja han tenguda los quals te mostraran la uia per on poras conixer la gran bonea de deu	E si no pots conexa nj uer la bonesa de deu gardet aquells quj aquesta uja han tengude los quals te mostraren la uja per <p> hon poras conixer la amor e la bonea de deu	[...] gran bonesa de deu	
26026–34	e, si-t vols, trobaras en pro que sabo la drecha via e la sieguo nueg e dia; vai auzir dels amix de Dieu so que prezico del be sieu e del sieu sanh filh glorios, le quals nos es verais guizos en amar Dieu, e complida via, veritat e vida,	car sit uols daquestz trobaras prou qui njt e dia preyquen e manifesten la bonea e la excellencia de deu e del seu fiyl glorios lo qual nos es uja drete per vn podem passar a paradis	car sit uols daquests trobaras prou que nit et dia preyquen et manifesten la bonea e la exçellència de deu et del seu fill glorios lo qual nos es uja drete per on podem passar a paradis		E si tu uols conixer dequests trobar njt e dia preyquen E manjfestan la bonea E la excellencia de deu E del seu fill glorios lo qual a nos es uia drete per on podem passar en paradis	Car sit uols daquests trobaras prou qui nit e dia preyquen e manifesten la bonea e la excellencia de deu e del seu fill glorios lo qual nos es uja drete per on podem passar a paradis	Car sit uols dequests trobaras prou quj njt e dia preyquen e manjfesten la bonea de deu lo qual nos uja drete per hon podem pessar a paradis	E sit uols de aquests trobaras prou quj njt e dia preyquen E manjfesten la bonea e la excellencia de deu e del seu fill glorios lo qual nos es uja drete per on podez passar a paradis	

26035-43	qu'ell ha dig cals es le camis, qui vol anar em paradis, et es verais, dregz e segurs mas un pauc es estregz e durs al intrar, pueis quascun dia troba hom plus plana via, lo qual camí, si vols seguir, senes dubte no-i potz falhir tant es drecha la carriereira.	cor el nos ha dit qual es lo camjn daquels qui uolen anar en paradís lo qual camjn es uertader e dret e segur mas es .i. poch estret e aspre al entrar mas puys tot dia troba hom la carrera pus plana e meylor con mes hom ua lo qual camjn sil uols seguir sens dubte no poras errar tant es la carrera dretra	car ell nos ha dit qual es lo camj daquells quj uolen anar en paradís lo qual Camj es verdader et dret et segur mas .j. poch estret et aspre al entrar mas puys tot dia troba hom la carrera pus plana et millor lo qual camj sil uols seguir sens dubte no poras errar tant es la carrera dretra		car ell nos a dit que ell es lo camj dequeyls qui uolen anar en paradís lo qual camí es uertader e dret E segur Mas es .i. poch estret e aspra al intrar Mas puys tots dias trobam la carrera pus plana e millor la qual si uols seguir sens dupta no poras errar tant es la carrera dretra	Car ell nos ha dit qual es lo camjn daquells qui uolen anar en paradís lo qual camj es uertader e dret e segur mas es .i. poch estret e aspre al entrar Mas puix tot dia troba hom la carrera pus plana e meylor lo qual camj sil uols seguir sens dupte no poras errar tant es la carrera dretra	Car el nos a dit qual es lo camj dequels quj uolen anar an paradís lo qual es vertader e dret e segur mas puys tot dia troba hom la carrera plane e mjlor lo qual sil uolls sagujr tu nol<s> pots arrar tant es la carrera dretra	Car els nos han dit qual es lo camj daquells quj uolen anar a paradís lo qual camj es uertader e dret e segur Mas .j. poch stret e aspra a lentrar Mas puys tot dia troba hom la carrera pus plana e mjllor lo quall camj si lo uols seguir sens dupta no pots errar tant es la carrera dretra	
26044-48	Et enquier en qual manieira en l'amor de Dieu son intrat li sanh paire qu'en son passat, apostols, martir, cofessor, e sso quez an fag per s'amor,	E enqujr e cerqua en qual manera son entratz per aquesta uja en la amor de deu los sans pares quj son passatz els apostols els martirs els confessors e ço que aquestz han fet per la sua amor	Et enqujr et cerca en qual manera son entrats per aquesta uja en la amor de deu los sants pares qui son passats els apostols els confessors et ço que aquestz han fet per la sua amor	Donchs enqujr e enserqua enqual manera son entrats per aquesta uja en la amor de deu los sants pares quj son passats e llos apostolls e los martrjs e los comfessos e so que aquestz han fet per la sua amor	E enqujr e serca en qual manera son intrats per aquesta uia en la amor de deu los sants pares qui son passats els apostols els martris els confassors E asso que aquestz an fet per la amor sua	E enqujr e cercha en qual manera son entrats per aquesta uja en la amor de deu los sants pare\s/ qui son passats els apostols els martirs els confessors e aço que aquestz han fet per la sua amor	Enqujr e serque en quall manera son jntrats per aquesta uja los sants pares quj son pessats ells apostolls ells martirs ells confessors e so que aquestz han fet per la sua amor	E enqujr e cerca en qual manera son entrats per aquesta uja en la amor de deu los sans pares quj son passats e los apostolls ells martirs ells comfersors [sic] E ço que aquestz han fet per la sua amor	
26049-56	e veiras per on so vengut a la perdurabla salut; lo cal camí, certanamen, te diran li tractat seguen, e quan sabras be lur camí, vai tota via per aquí, e per re non tornes atrass que tot es perduto si o fass,	e ueuras per qual camjn son passatz a les benuyrances dels santz lo qual camjn te mostraran la uida dels apostols e dels martirs e dels altres sans qui son passatz e quant auras ben entes els per qual uja son passatz seguiz e tjn aquela e per res no torns atras car si u fas poche te profitara lo començar	et ueuras per qual camí son anats a les benaurances dels sants lo qual camj te mostrara la vida dels apostols e dels martris et dels altres sants qui son passats Et quant auras be entes ells per qual via son passats seguex et ti aquella e per res no torns atras car si u fas poch te aprofitaria lo començar	E uonras per qual camj son anat a les benuyrances dels sants lo qual camj te mostraran la uida dels apostolls e dels martrjs e dels altres sants quj son passats E quant hauras be entes ells per qual uja son passats saguex en aquela e per re no torns atras car si u fas poch te profitara lo comensar	E ueuras per qual camj son anats a las banuyrances lo qual camj te mostrera la uja dels apostols E dels martris E dels altres sants qui son passats dequesta vida E quant auras be entes ells per qual uja son passats seguex E dequella per res no torns atras car si u fas poch te profitara lo comensar	e ueuras per qual camj son anats a les benauuyrances dels sants Lo qual camj te monstraran la uida dels apostols e dels martirs e dels altres sants qui son passats E quant hauras ben entes ells per qual uja son passats segueix e tin aquela E per res no torns atras Car si ho fas poch te profitara lo comensar	e ueuras per qual camj son anats a les benuyrances dels sants lo qual camj ta mostraran la ujde dels [sic] apostolls e dels martirs e dels altres sants quj son pessats E con auras be entes per qual uja son pessats seguix e entin aquela e per res no torns atras Car si ho fas poch te ualra lo comensar	vosaltres fets e veurets per qual camj son anats a les beneuyrances dels sans lo qual camj te amostrará la uida dels apostols e dels altres sans quj son passats E cant auras ben entes ells per qual uja son passats segueix e tin aquela e per res not torçes ne torns atras Car si ho fas poch te valra ton começar	

26057-60	quar, seguon nostre salvaire, qui sa ma met a l'araire e pueis reguarda detras se, al regne de Dieu no val re.	cor segons que diu nostre saluador ihesu christ quj met la man a laradre e puy reguarda a detras no es digne de auer lo regne del cel	Car segons que diu nostre saluador Jhesuchrist qui met la ma a l'Aradre et puis reguarda a detras no es digne de hauer lo Regne del cel	Car sagons que diu nostro saluador ihesuchrist quj met la ma a la aradra e puy guarda <datras> e torna datras no es digne de auer lo regne del cel	Car segons que diu lo nostro saluador Jhesu christ qui met la ma en la arada E puy guarda atras no es digne de auer lo Regna del cel	Car segons que diu nostre saluador ihesuchrist Qui met la man a laradre e puyx guarda e torna a detras no es digne de hauer lo regne del cel	car segons que diu ihesu christ qui met la ma a la aradre e puy torna atras no es digne de auer lo regne de deu	Car seguons que diu nostre saluador ihesuchrist quj met la ma en la aradra e puy guarda e torna atras no es digne de auer lo regna del cell	
26061-62	Vai doncz, tot jorn, lo dreg cami, ses desviar, entro la fi,	Dons ue tot jorn per lo dret camjn sens que not torces gens e con te scalabas lo peu per peccat torna al camjn encontjnt per contricion e per confession uertadera	Donchs ues tot jorn per lo dret camj sens que not torçes gens et com te escalabantas lo peu per peccat tor[na] al cami encontinent per contricçio et per confessio verdadera	donchs ue tot jorn per lo dret camj e sens que not torces gens E con te scalabant lo peu per peccat torne al camj encontinent per contricçio o per confessio uertadera	doncs ue tot iorn per lo dret camj sens que not torses gents E contra eschabalantera lo peu per peccat torna al cami encontinent per contricçio E per confecio verdadera	Donchs ue tot iorn per lo dret camj sens que not torces gens E com te escalabas lo peu per peccat torna el camj encontinent per contricçio e per confessio uertadera	E donchs ue tot jorn per lo dret camj que no torçes gens E con sescalaba lo peu per peccat torne mantinent al camj per contricçio e per confessio	Donchs ue tot jorn per lo dret camj sens que not torçes gens E com te scalabara lo peu per peccat torna encontinent al camj per contricçio e per confessio verdadera	
26063-70	e venras en amor de Dieu, venen per lo dreg cami sieu, et haurass, senes falhensa, de Dieu vera conoichensa, e, quant er complitz tos camis, lo veiras sus en paradis, on, si-lh plai, nos do vezer se Dieus le paires per sa merce.	e en aytal manera uendras per aytal camjn a la gloria de paradis vn estan e habiten los sans E auras ab els ensems gloria e benuyrança sen fin ab aquel quj uju e regna sus al cel per jnfinita secula seculorum amen	en aytal manera vendras per aytal camj a la gloria de paradis on estan et habiten los sants et hauras ab ells ensems gloria e benauyrança sens fi ab aquell qui uju et regna sus en lo cel per jnfinita secula seculorum Amen	En aytal manera ujndras per aytal camj a la glorja de paradis hon stan e habitan los sants e hauras ab ells ensems glorja e beneuuyransa sens fi ab aquell quj uiu e regna sus al cel per infinjta secula seculorum amen	E en aytal manera uendras per aytal camj a la gloria de paradis on estan e habiten los sants E auras ensems ab ells gloria e banuyrança sens ffi ab aquell qui uiu e regna sus en lo cel per inffinjta seculorum secula amen	E en aytal manera uendras per aytal camj a la gloria de paradis on estan e abiten los sants E hauras ab ells ensems gloria e benauuyrança sens fi ab aquell qui uju e regna sus al cel per infinita secula seculorum AMEN	E en tal manera ujndras per aytal camj a la gloria de paradis hon son los sants e auras ab ells ensems gloria e banuyransa sens fi amen	E en aytal manera uenras per aytal camj a la gloria de paradis hon stan e abiten los sans E aurass ab ells ensems gloria e beneuyrança sens fi ab aquel quj vju he regna sus en lo lo [sic] cell Per jnfinjta secula seculorum Amen	gloria e ben[eu] yrança sens fi ab aquell qui vju e [...] cel per jnfinita seculorum secula amen